

WOJCIECH MUCHA

WIERNOŚĆ WARTOŚCIOM CZY CZASOM?
O IDEACH WYCHOWAWCZYCH
ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO
NA PRZESTRZENI WIEKÓW

Celem pracy jest ukazanie kształtowania idei wychowawczych Związku Harcerstwa Polskiego na przestrzeni wieków. W niniejszym artykule postaram się odpowiedzieć na najtrudniejsze pytanie, które wielokrotnie zadawano mi na ścieżce harcerskiej, zawodowej lub naukowej: Czy Związek Harcerstwa Polskiego jest wierny wartościom czy czasom? Pytanie trudne, być może na tyle skomplikowane, że na odpowiedź będzie trzeba jeszcze poczekać.

W 1918 r. na zjeździe w Lublinie wszystkie organizacje skautowe z terenów zaborów przyjęły nazwę Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP). Następstwem tej decyzji było powołanie Naczelnej Rady Harcerskiej. Kolejnym ważnym wydarzeniem był Pierwszy Walny Zjazd, który rozpoczął się w Warszawie 31 grudnia 1920 r. i trwał do 2 stycznia 1921 r. Podczas tego zjazdu organizacje skautowe, które przyjęły już wcześniej wspólną nazwę, potwierdziły swoje podporządkowanie jednolitej organizacji, jaką został Związek Harcerstwa Polskiego¹. Zjazd w Lublinie, powołanie Naczelnej Rady Harcerskiej oraz Pierwszy Walny Zjazd w Warszawie dały początek organizacji, której celem było i jest kształtowanie człowieka i odpowiedzialnego obywatela kraju.

¹ G. CIURA. *Pełnić służbę Bogu i Polsce. Harcerstwo Polskie 1939-1945*. Warszawa 1998 s. 11.

Struktura pracy obejmuje trzy okresy, które zasadniczo wpłynęły na kształt idei wychowawczych Związku Harcerstwa Polskiego. Okres pierwszy to czas rozwijania się skautingu w Polsce do końca II wojny światowej. Okres drugi to lata od 1945 do 1989 r., nazywany okresem przechwycenia harcerstwa. Okres trzeci to kształtowanie się idei po 1989 r.

1. IDEE WYCHOWAWCZE W ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO OD POCZĄTKÓW DO KOŃCA II WOJNY ŚWIATOWEJ

Ideologia harcerska w latach 1911-1939 obejmowała służbę Bogu, w drugiej kolejności służbę Polsce. Była to podstawa w wychowaniu harcerskim. Jan Grabowski, który był harcmistrzem w 20-leciu międzywojennym, stwierdził, że prawo harcerskie zawiera różne idee, takie jak: idee religijne, moralne, obywatelskie. Według niego prawo harcerskie powinno być niezmienne. Jego niezmiennosc daje pewność, że osoby o różnych poglądach politycznych, społecznych, ekonomicznych będą mogły razem działać. Warto zwrócić uwagę, że zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej z 8 kwietnia 1936 r. Związek Harcerstwa Polskiego został uznany za stowarzyszenie wyższej użyteczności publicznej². W pierwszym 10-leciu działalności Związku Harcerstwa Polskiego dominowała grupa instruktorów, którzy wywodzili się z Kijowskiego Naczelnictwa Harcerstwa Polskiego. Były to osoby wychowane i ukształtowane w duchu katolickim, narodowym. To właśnie ci instruktorzy mieli największy wpływ na tworzące się idee w ówczesnym harcerstwie. Program wychowawczy, który został wtedy wypracowany, bardzo mocno kształtował wartości chrześcijańskie, jak również tradycję narodową. W okresie przedwojennym można wyróżnić trzy grupy, które spierały się między sobą o program harcerski. Pierwsza grupa to wymienieni wcześniej instruktorzy z Kijowskiego Naczelnictwa Harcerstwa Polskiego. Reprezentowali ją m.in.: gen. Józef Haller, ks. Kazimierz Lutosławski, Jan Grabowski czy Ignacy Koziółski. Druga grupa to osoby należące do ruchu piłsudczyków. Instruktorzy należący do niej bardzo mocno akcentowali wartości obywatelskie oraz obowiązek wobec niepodległej Polski. Trzecia grupa to instruktorzy, którzy stanowili zaplecze ugrupowań lewicowych. Ta grupa akcentowała tematykę zagadnień pracy człowieka oraz temat sprawiedliwości społecznej. Należeli do niej tacy instruktorzy, jak: Aleksander Kamiński, Juliusz Dąbrowski, ks. Jan Mauersberger³. Wyżej wymienione grupy wzbogaciły idee wychowawcze harcerstwa o wartości chrześcijańskie w duchu katolickim, wartości narodowe oraz poszanowanie do ojczyzny, wreszcie temat poszanowania pracy człowieka. Instruktorzy z różnych grup wymieniali

² E. SIKORSKI. *Szkice z dziejów harcerstwa polskiego w latach 1911-1939*. Warszawa 1989 s. 50-51.

³ CIURA. *Pełnić służbę Bogu i Polsce* s. 12-13.

swoje poglądy. Starali się również o to, aby ich idee były brane pod uwagę przy tworzeniu narzędzi wychowawczych w organizacji, takich jak stopnie oraz sprawności.

Druga Rzeczpospolita ukształtowała apolityczność Związku Harcerstwa Polskiego. Jednak nie można pominąć faktu, że polityka miała wpływ na kształt organizacji. W pierwszych latach szczególną rolę odegrała narodowa demokracja. Kolejne lata to mocny wpływ obozu piłsudczyków. Oddziaływanie różnych ugrupowań na działalność ideową Związku Harcerstwa Polskiego nie miało dużego wpływu na pracę w podstawowych jednostkach organizacji, jakimi były drużyny harcerskie. Należy wspomnieć, że statut zapewniał apolityczność organizacji. Większość sporów o idee wychowawcze była rozpatrywana na zjazdach bądź toczyła się na ramach harcerskiej prasy np. „Strażnicy Harcerskiej”. Wymienione czasopismo prowadzili instruktorzy o zapatrywaniu katolickim oraz narodowym. Kolejne czasopismo, w którym przedstawiano ideę podporządkowania Związku Harcerstwa Polskiego w pełni władzom państwowym, był miesięcznik „Straż nad Wisłą”⁴. Przedstawione wyżej informacje ukazują niełatwą drogę kształtowania się idei organizacji, w tym idei wychowawczych. Należy bez wątpienia zaznaczyć, że fundamentem, na którym utworzono ideę wychowawczą młodego wówczas Związku Harcerstwa Polskiego, było wychowanie w wartościach katolickich, razem z poszanowaniem dla wartości narodowych.

Należy zwrócić uwagę, że harcerstwo, a później Związek Harcerstwa Polskiego, kształtowało się w jednym z najtrudniejszych etapów historii Polski, jakim były zabory. Należało zadbać o rozwój umysłowy młodego pokolenia, szerzenie oświaty oraz rozwój historii i literatury polskiej, której brakowało w szkołach pod zaborami.

Rozbiory Polski przyniosły tragiczne skutki dla przyszłych pokoleń. Zlikwidowano samodzielny byt państwowy. Społeczeństwo nie miało możliwości czynnego udziału w rządach. Nastąpił okres obcych biurokracji oraz obcej kultury. Stracono państwo, a w tym własną armię, sejm, życie polityczne. Zmieniła się całkowicie sytuacja gospodarcza i społeczna całego kraju. Nastąpił trwały regres ekonomiczny, spowodowany redukcją zakładów produkcyjnych, a następnie wzrost ubóstwa. Unicestwiono życie naukowe, życie artystyczne, znacznie ograniczono rozwój prasy⁵. Należy zatem zwrócić uwagę na fakt, że kształtowanie się idei wychowawczej Związku Harcerstwa Polskiego było bardzo trudne. Pewnym wzmocnieniem było pragnienie młodych ludzi wyzwolenia Polski spod zaborów. Był to doskonały fundament kształtowania młodego pokolenia, któremu było dane działać w młodej wówczas organizacji. Była to również szansa na odbudowę państwa polskiego poprzez odpowiednie wykorzystanie narzędzi wychowawczych.

⁴ *Tamże* s. 14-30.

⁵ M. BOGUĆKA. *Historia Polski do 1864 roku*. Wrocław 1999 s. 262-263.

Narzędziami kształtującymi idee wychowawcze Związku Harcerstwa Polskiego były konferencje. Były to typowe obrady, na których podejmowano próbę rozwiązywania problemów dotyczących organizacji. Kolejnymi były kursy oraz konferencje instruktorskie. Na kursach oraz konferencjach tworzone kadry Związku oraz podejmowano jej kształcenie. Kolejnym narzędziem wykorzystywanym w kształtowaniu idei organizacji było powołanie stałych ośrodków wychowawczych do kształcenia kadry oraz starszyny. Z czasem wykształciła się metoda harcerska. Jej najważniejsze elementy zostały wyróżnione przez wybitnego wychowawcę harcerskiego Aleksandra Kamińskiego. Do elementów metody harcerskiej zaliczył on grę, czyli rozwój fizyczny poprzez ruch. Zastęp, czyli grupa osób mająca przywódcę, który jest rówieśnikiem w grupie, posiada własny program pracy oraz określone cele. Zastęp w rzeczywistości opiera się na systemie «bandy», ale bez wątplenia wyróżnia go harcerski styl życia. Przyroda oznacza wyjście w teren, aby zminimalizować negatywne skutki życia w rozwiniętej cywilizacji. Jest to właściwy powrót człowieka do życia oraz szansa na ukształtowanie właściwych postaw młodego człowieka. Obóz jest elementem całkowitego odrzucenia wytworów cywilizacyjnych i daje możliwość kilkutygodniowego kontaktu z przyrodą. Jest podstawą życia drużyny harcerskiej. Stopnie i sprawności to podstawowa drabina wyrobienia harcerskiego, gwarantującego pełny rozwój osobowości⁶. Wymienione narzędzia były oraz są stosowane w dzisiejszym czasie do wprowadzania idei wychowawczych Związku Harcerstwa Polskiego. Należy zaznaczyć, że były one wielokrotnie reinterpretowane na przestrzeni historii samej organizacji.

Okres wojny to okres poświęcenia się młodego pokolenia dla ojczyzny za najwyższą cenę, jaką może zapłacić człowiek, a ceną tą oczywiście jest ofiara z życia. Harcerze oraz harcerki rozpoczęli z okupantem bój o wolną Polskę, ponosząc ofiarę życia swojego oraz swoich bliskich. Działalność konspiracyjna oraz powstające środowisko szarozeregowo kształciło nie tylko młodzież do walki z okupantem, ale również kształtowało poczucie odpowiedzialności poprzez karność.

W trakcie okupacji harcerze oraz harcerki podejmowali bardzo wiele inicjatyw na rzecz innych potrzebujących ludzi. Dostarczali lekarstwa dla partyzantów, pełnili funkcję łączników, podejmowali pracę w tajnych szkołach oraz kompletach nauczania, dostarczali żywność osobom uwięzionym przez Niemców, poprzez organizowanie punktów konspiracyjnych. Podjęli się wielu innych niebezpiecznych zadań⁷.

Niekwestionowanym dokumentem potwierdzającym skuteczność idei wychowawczej harcerstwa w najbardziej dramatycznym momencie dla Polski jest książka Aleksandra Kamińskiego *Kamienie na szaniec*. Według Janusza Tazbira

⁶ SIKORSKI. *Szkice z dziejów harcerstwa polskiego* s. 51-54.

⁷ Z. FLORCZAK, D. J. POŁECIOWA, A. SZOLC. *Harcerki 1939-1945. Relacje, pamiętniki*. Warszawa 1985 s. 69-79.

jest to dzieło, które należy zaliczyć do trylogii. Kształtuje ona polską świadomość narodową i ukazuje postawę polskiego pokolenia, które dąży do odzyskania niepodległej ojczyzny⁸. Walka z okupantem wymagała nie tylko wyrobienia harcerskiego, ale również karności żołnierskiej. Uzyskanie takiego poziomu wyrobienia było możliwe właśnie dzięki wykorzystaniu wcześniej wymienionych narzędzi wychowawczych Związku Harcerstwa Polskiego, które opierały się na wartościach chrześcijańskich, patriotycznych oraz z dużym naciskiem na służbę publiczną, pojmowaną w sposób bardziej ideowy niż współcześnie.

Okres wojenny nie stłumił pragnienia kształcenia charakterów, idei wychowania kolejnego młodego pokolenia dla przyszłej wolnej Polski. Oprócz konspiracji, akcji dywersyjnych, «małego sabotażu» podejmowano próby rozważań nad kształtowaniem charakterów w nowej wojennej rzeczywistości.

Były to ciekawe wpływy; dotyczyły zagadnień nowego stylu życia, przebudowy polskich charakterów, nowego typu polskiego żołnierza. Młodzi ludzie, wróciwszy z jakiejś wyprawy małosabotażowej albo później z jakiejś akcji dywersyjnej, zbierali się bardzo często w miejscach, gdzie przychodził Pan Janek i dyskutowali, dyskutowali, dyskutowali. Oczywiście o walce i o jej formach; o Polsce, którą wywalczą⁹.

Kształt idei wychowawczej i przyszłość młodego pokolenia nie pozostawały obojętne, pomimo okresu wojny. Należy zwrócić uwagę na to, że w czasie okupacji harcerskie pokolenie to bez wątpienia pokolenie ludzi wierzących w Chrystusa. Przykładem może być postawa Janka Bytnara czy Alka Dawidowskiego. Jest to bardzo istotne w kontekście dalszych rozważań, jak również niełatwej historii.

2. ZARYS IDEI WYCHOWAWCZYCH ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO W OKRESIE OD 1945 DO 1989 ROKU

Zakończenie II wojny światowej oznaczało dla społeczeństwa polskiego upragniony spokój, brak represji, rozstrzelań, wreszcie pokój. Jednak upragniona wolność nie została Polsce podarowana. Pod względem politycznym, gospodarczym oraz strategicznym Polska została uzależniona od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Komuniści zajmowali najważniejsze stanowiska polityczne, wojskowe oraz gospodarcze. 22 lipca 1952 r. uchwalono konstytucję, która powołała Polską Rzeczpospolitą Ludową. Konstytucja ta była wzorowana na dokumentach radzieckich i zezwalała na zastosowanie totalitarnego reżimu komunistycznego. Nastąpiły ataki na Kościół katolicki. Wszystkie procesy zostały podporządkowane

⁸ A. KAMIŃSKI, *Kamienie na szaniec*. Katowice 1995 s. 5.

⁹ *Tamże* s. 136.

komunistycznemu aparatowi państwa¹⁰. Brak wolności oraz totalitarny rząd ograniczyły społeczeństwo polskie na wszystkich możliwych płaszczyznach. Ówczesny ustroj państwa nie pozostał obojętny także na działanie Związku Harcerstwa Polskiego.

W nowym ustroju nie było już miejsca ani na wychowanie dzieci i młodzieży w atmosferze wolności, ani dla harcerskiej idei służby Bogu i Polsce. Zlikwidowano wszystkie organizacje harcerskie, które cieszyły się niezależnością oraz wolnością. Nastąpiły aresztowania oraz procesy. W 1956 r. odrodził się Związek Harcerstwa Polskiego, jednak idea wychowawcza organizacji była zupełnie inna. Wykluczono wychowanie religijne, nie było miejsca dla Boga, pominięto cały dorobek idei skautingu¹¹. W tej sytuacji rozpoczął się nowy rozdział Związku Harcerstwa Polskiego, określanymi współcześnie jako «przechwycenie harcerstwa». Drużyny harcerskie zostały włączone do Związku Młodzieży Polskiej. Wzorowano się tutaj na radzieckiej organizacji pionierskiej. Okres stalinowski odznaczał się licznymi represjami dla instruktorów, którzy nie uznali zmian. Powołano Organizację Harcerską Polski Ludowej, która miała cieszyć się względną autonomią. Związek Harcerstwa Polskiego w PRL działał na dwóch płaszczyznach. Pierwsza to zależność polityczna od władz PRL, druga to względne pomijanie ideologii komunistycznej i przemycanie ideałów harcerskich oraz tradycji. Związek Harcerstwa Polskiego stawał się w PRL organizacją masową. W 1973 r. wdrożono program Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej¹². Rzeczywistość, która została ukształtowana, wprowadziła nową i obcą ideę wychowawczą. Każdy dokument, każda broszura, każdy artykuł był podporządkowany idei wychowania socjalistycznego. Związek Harcerstwa Polskiego działał pod kierownictwem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Interpretacja organizacji była taka, że harcerstwo to organizacja ideowo-wychowawcza socjalistyczna, która w swoich celach wychowawczych oraz w swoim programie działanie kieruje się wszelkimi wskazaniem partii. Warto przedstawić fragment Statutu Związku Harcerstwa Polskiego obowiązującego w PRL:

ZHP pracuje pod ideowym kierownictwem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Wychowuje swych członków na gorących patriotów, aktywnych i odpowiedzialnych współgospodarzy Polski Ludowej. ZHP wiąże harcerzy z rewolucyjnym ruchem społecznym i wychowuje każdego z nich na obywatela¹³.

Z przedstawionego wyżej cytatu jasno wynika, że Związek Harcerstwa Polskiego w całości został podporządkowany władczemu aparatowi państwa Polski Ludowej. Służba Polsce socjalistycznej była podstawowym fundamentem wychowania młodego pokolenia.

¹⁰ P. CZERWIŃSKI. *Vademecum Historia*. Kraków 1999 s. 136-144.

¹¹ CIURA. *Pełnić służbę Bogu i Polsce* s. 122.

¹² *Poradnik harcerski*. Red. A. Kazek. Łódź 2010 s. 55-66.

¹³ W. GRZELAK, P. RZĄDCA. *Drużyna i ja*. Warszawa 1970 s. 18.

Służyć sprawie socjalizmu – to brać czynny udział w jego budowaniu w Polsce. Poznać, rozumieć świat, zdobywać wiedzę i korzystać ze współczesnej kultury. Współdziałać w tworzeniu warunków, które pozwalają każdemu z nas najlepiej się rozwijać. Prawidłowo kształtować stosunki w harcerskich zespołach. Stosować we własnym życiu normy moralne związane z treścią socjalizmu¹⁴.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że każdy dokument bez wyjątku wskazywał na zgodność z ideą socjalizmu. Każde najdrobniejsze działanie było organizowane pod kierownictwem instruktorów, których zadaniem było propagowanie idei socjalizmu oraz ciągła walka o socjalistyczną Polskę. Nie można również pominąć faktu, że do głównych zadań drużynowego w PRL należało m.in. kształtowanie w zespole harcerskim norm socjalistycznego współżycia, rozwijanie wśród harcerzy socjalistycznych ideałów oraz krzewienie walki o socjalistyczną Polskę. Statut Związku Harcerstwa Polskiego, zadania drużynowego, prawo harcerskie oraz przyrzeczenie harcerskie, wszystkie metody i formy pracy, książki oraz broszury były ułożone i wydawane zgodnie z instrukcjami kierownictwa Polskiej Zjednoczonej Partii Politycznej. W taki podporządkowany sposób Związek Harcerstwa Polskiego działał we wszystkich mniejszych oraz większych jednostkach społecznych, jak: szkoły podstawowe, szkoły przysposobienia rolniczego dla niepracujących, zasadnicze szkoły zawodowe dla niepracujących, technika dla niepracujących, licea ogólnokształcące, zakłady kształcenia nauczycieli, sanatoria i domy dziecka, oraz w miejscach zamieszkania. Celem ówczesnego Związku Harcerstwa Polskiego było wychowanie młodych ludzi, którzy mieli być gwarancją ciągłości Polski socjalistycznej oraz urzędnikami aparatu państwowego.

Nie można pominąć faktu, że wewnątrz organizacji zdarzały się przypadki buntu instruktorów wobec zastanej rzeczywistości. Wykreślenie służby Bogu z idei wychowawczej Związku Harcerstwa Polskiego spotkało się z opozycją części instruktorów. Przejawem tego było uczestnictwo drużyn w niedzielnej Eucharystii podczas obozów harcerskich. Bardzo często oficjalnie, w pełnym umundurowaniu harcerze wchodzili do świątyń. Następstwem takiego zachowania były wówczas pewne represje, które dotyczyły niepokornych instruktorów. Dotyczyło to lat 70. oraz 80. XX w¹⁵. Były również przypadki zawieszenia w działalności instruktorów Związku Harcerstwa Polskiego za ich poglądy. Również w życiu zawodowym następowały dalsze represje. Okres socjalizmu skutecznie zniszczył fundamenty organizacji, wzniesione na wartościach chrześcijańskich. Obca ideologia przekształciła Związek Harcerstwa Polskiego w sztywny system, który przygotowywał przyszłych urzędników państwowych do wykonywania zadań w duchu socjalizmu,

¹⁴ *Tamże* s. 19-20.

¹⁵ Wywiad autoryzowany z podharc mistrzem Wiesławem Tkacz, instruktorem Hufca ZHP Jawor.

wraz z wyparciem się Boga nie tylko publicznie, ale również indywidualnie, co było najbardziej tragiczne w skutkach dla człowieka i jego zbawienia.

3. ZARYS IDEI WYCHOWAWCZYCH ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO PO 1989 ROKU

W 1989 r. nastąpiły zmiany. Polska odzyskała niepodległość, o którą walczyło wielu i bardzo wielu tej wolności nie doczekało. Wolność zaczęła ogarniać sferę życia społecznego, instytucjonalnego, gospodarczego. Kwestia odzyskania niepodległości rozpoczęła zmiany również w Związku Harcerstwa Polskiego. Poglądy instruktorów na temat odnowy organizacji były na tyle radykalne, że powstały nowe organizacje. Jedną z organizacji, która się wyłoniła, był Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej. Podział harcerstwa nie spowodował ani rozwiązania Związku Harcerstwa Polskiego, ani nie zahamował zmian w niepodległej Polsce.

ZHP jest ogólnopolskim, patriotycznym stowarzyszeniem należącym do światowego ruchu skautowego. Jest organizacją otwartą i apolityczną. Jednak ZHP to nie tylko organizacja, to przede wszystkim ruch społeczny kształtujący postawy i charaktery. Wspieramy wychowanie dzieci i młodzieży zgodnie z harcerskimi wartościami, takimi jak: patriotyzm, braterstwo, przyjaźń, służba, wiara, praca, sprawiedliwość, wolność i pokój. Wartości te, zapisane w Obietnicy i Prawie Zucha oraz Przyrzeczeniu i Prawie Harcerskim, odnajdujemy w tworzonej przez dziesiątki lat kulturze organizacji. Tworzą one kodeks postępowania i kształtują styl życia członków ruchu harcerskiego, przy czym każdemu z nich pozwalają kreować osobistą drogę ich realizacji w budowanych indywidualnie próbach na kolejne – harcerskie i instruktorskie – stopnie¹⁶.

Z powyższego tekstu wyraźnie wynika, że Związek Harcerstwa Polskiego wspiera wychowanie dzieci oraz młodzieży. W misji zaznaczono, że organizacja «wspiera wychowanie», a nie «wychowuje». Jest to bardzo istotne, ponieważ podstawową jednostką społeczną, która moralnie oraz prawnie odpowiada za wychowanie dziecka, jest rodzina. Narzędziami w realizacji idei wychowawczych nadal pozostaje obietnica zuchowa – zuch obiecuje, przyrzeczenie harcerskie – harcerz przyrzeka, zobowiązanie instruktorskie – instruktor zobowiązuje się do wychowywania oraz pozostawienia swojego następcy.

W pracy harcerskiej oraz wdrażaniu idei wychowania najistotniejsza jest metoda harcerska. Jej elementami są prawo oraz przyrzeczenie harcerskie. Prawo i przyrzeczenie harcerskie to swoisty kodeks, według którego powinien postępować członek Związku Harcerstwa Polskiego. Prawo oraz przyrzeczenie harcerskie

¹⁶ Misja ZHP. Dostępny w internecie: <https://zhp.pl/ozhp/misja-zhp/>.

odpowiadają na pytania, jak należy żyć oraz jak należy postępować. Metoda harcerska opiera się na podstawowych wytycznych, do których należą:

- dobrowolność, interpretowana również jako dobrowolność w podejmowaniu decyzji,
- zasada pozytywnego działania, która polega na wskazywaniu pozytywnych cech charakteru oraz ich rozwijaniu, a poprzez to eliminację cech negatywnych,
- zasada pośredniości, która polega na rozwoju osobowości poprzez zdobywanie sprawności i stopni,
- zasada wzajemności oddziaływań, jest to zasada pozytywnego wpływu dzieci i młodzieży poprzez wzajemne pozytywne kontakty,
- świadomość celów, czyli posiadanie wiedzy na temat celu istnienia samej organizacji, jak też posiadania świadomości potrzeby rozwoju własnej osobowości,
- zasada indywidualności, która polega na tym, że organizacja tworzy możliwość rozwoju osobowości i kształtowania charakteru dla każdego człowieka, bez względu na jego potencjał intelektualny, wiek oraz płeć,
- zasada naturalności, polegająca na tym, że narzędzia wychowawcze dostosowane są do wieku członka organizacji¹⁷.

Metoda harcerska jest podstawą, która wyraża idee wychowawcze organizacji. Nią powinien kierować się instruktor harcerski. W Związku Harcerstwa Polskiego kluczowym elementem jest wychowanie duchowe oraz religijne, wartości w okresie socjalizmu definitywnie odrzucone w całości.

Wychowanie duchowe jest trudną sferą rozwoju. Sięga bowiem poza świat materialny, i podejmuje kwestie bardzo osobiste, z którymi nierzadko mocować się trzeba samemu, indywidualnie starając się dotrzeć do prawdy o sensie życia i swojego powołania. W harcerstwie nie unikamy tych pytań, motywujemy do poszukiwań, otwieramy się światopoglądowo. Dbamy o swobodny dialog pomiędzy wyznawcami różnych religii. Dzięki temu pogłębiamy sferę duchową każdego zucha i harcerza, a także uczymy się tolerancji¹⁸.

Jak wynika z przedstawionej wyżej informacji do Związku Harcerstwa Polskiego mogą należeć osoby różnych wyznań. Jednak otwartość światopoglądowa nie stoi w opozycji do konkretnej służby Bogu.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że główna idea Związku Harcerstwa Polskiego została zdefiniowana w rocie przyrzeczenia harcerskiego, w której harcerz deklaruje wprost, że ma szczerą wolę pełnić służbę Bogu i Polsce. Tak więc Bóg ma swoje konkretne miejsce w organizacji, której celem jest pomoc w wychowaniu młodego człowieka.

¹⁷ Uchwała XXXVI Zjazdu ZHP z dnia 6 grudnia 2009 r. w sprawie zmian w podstawach wychowawczych ZHP.

¹⁸ *Wychowanie duchowe i religijne*. Dostępny w internecie: <https://zhp.pl/program/wychowanie-duchowe-i-religijne/>.

Piszząc o wychowaniu duchowym, należy zaznaczyć, że duchowieństwo katolickie miało i ma nadal niekwestionowany wpływ na wychowanie harcerzy oraz harcerzek¹⁹. Na przestrzeni dziejów Związku Harcerstwa Polskiego duży wkład w pracę organizacji wnieśli kapelani Kościoła katolickiego. Ich praca realizowana była poprzez posługę słowa, posługę sakramentów oraz sakramentaliów, uczestnictwo w pielgrzymkach, organizację rekolekcji otwartych i zamkniętych, organizację dni skupienia²⁰. Takie same formy pracy realizowane są obecnie. Harcerze podejmują określone programy, które pozwalają rozwijać się w duchu chrześcijańskim. Jednym z takich wydarzeń jest np. uczestnictwo harcerzy, harcerzek i instruktorów w tradycji Betlejemskiego Światła Pokoju, połączone ze sprawowaniem Eucharystii. Innym przykładem jest możliwość uczestniczenia w polu Białej Służby. Podczas tej akcji harcerze oraz harcerki mają możliwość wykazania się umiejętnościami, które posiadają, np. udzielanie pierwszej pomocy medycznej czy zarządzanie zaplecza kwatermistrzowskiego. Oczywiście uczestnicząc w tych wydarzeniach, również modlą się i korzystają z sakramentów.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jedną formę pracy z młodzieżą, obecnie bardzo cenną, stosowaną tylko przez niektórych instruktorów. To zwykła rozmowa, poza czasem zbiórki. Wychowawcy harcerscy bardzo często spotykają się z młodzieżą ze swojej drużyny, jeżeli ta o to poprosi, i rozmawiają na wybrany temat. Młodzi ludzie poszukując sensu życia, pytają często o zasadność rzeczywistości, która ich otacza. Obecnie porusza się temat laicyzacji społeczeństwa oraz młodego pokolenia. Tylko nieliczni, którzy faktycznie pracują z młodzieżą, mają przywilej przekonać się, że właściwie każdy młody człowiek stoi przed dylematem wiary. Pytanie, czy w odpowiednim momencie znajdzie na drodze swojego życia nie nauczyciela, ale właśnie wychowawcę? Idea wychowawcza Związku Harcerstwa Polskiego daje możliwość dobrego ukształtowania osobowości człowieka oraz obywatela kraju.

PODSUMOWANIE

W powyższej analizie przedstawiono kształtowanie się idei wychowawczej Związku Harcerstwa Polskiego od jej początków do czasów współczesnych. Oprócz pokazania idei wychowawczej, zaprezentowano również narzędzia metodyki wychowawczej, jakimi posługują się instruktorzy ZHP. Kształtowanie się idei wychowawczej ZHP zostało pokazane w różnych perspektywach: idea wychowawcza,

¹⁹ K. BOJKO. *Działalność duchowieństwa katolickiego w Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1921-1939*. Legnica 1998 s. 9-48.

²⁰ M. MAJEWSKI. *Wkład duchowieństwa katolickiego w 100-lecie ruchu harcerskiego w Polsce. Studium na przykładzie działalności liturgiczno-duszpasterskiej kapelanów naczelnych Związku Harcerstwa Polskiego w Polsce w latach 1925-1949*. Legnica 2011 s. 227-261.

która kształtowała się od początku skautingu, czyli już od czasów zaborów Polski, oraz idea wychowawcza, która ukształtowała się w okresie wojny; kształtowanie się idei wychowawczej w okresie socjalizmu, czyli tzw. przechwycenia harcerstwa; kształtowanie się idei wychowawczej w niepodległej Polsce.

Drugim celem artykułu było udowodnienie, że w harcerstwie zawsze było obecne wychowanie duchowe oraz religijne. Próbowano rozstrzygnąć dylemat, jakoby ZHP było organizacją i tworem PZPR oraz okresu komunistycznego w Polsce. Niezaprzeczalne są fakty – okres niewoli harcerstwa był. Jednak czasy komunizmu nie dotyczyły przecież tylko tej jednej organizacji, lecz całego państwa i narodu. Wartością jest to, że ta liczna organizacja od ponad 100 lat pomaga wychowywać młode pokolenie Polaków i Polek na wartościowych ludzi i obywateli.

Związek Harcerstwa Polskiego ma skomplikowaną i niełatwą historię, również tą związaną z kształtowaniem się idei wychowawczej, tak jak skomplikowana jest i niełatwa historia Polski. Należy stwierdzić, że ZHP miał swoje kryzysy, jednak z punktu analizy historycznej idea wychowawcza, po wielkiej próbie jej unicestwienia, zdołała odrodzić się na nowo, w prawidłowy sposób. Oznacza to, że była, jest i powinna przetrwać niezależnie od rozwoju cywilizacyjnego, a wraz z metodyką harcerską oraz jej narzędziami będzie z całą pewnością kształtować przyszłe pokolenia polskiej młodzieży.

Bez wątplenia nastąpił powrót do wartości, dlatego należy odrzucić fakt wierności czasom.

FAITHFULNESS TO VALUES OR TIMES? ABOUT EDUCATIONAL IDEAS OF POLISH SCOUTING ASSOCIATION OVER THE CENTURIES

S u m m a r y

It can be said on dynamic ways of shaping the educational ideas of the Polish Scouting Association over the centuries. The purpose of the paper is answer for the fundamental question: if the Polish Scouting Association is faithful to the values or to the times? For the raised question, the author of the paper is looking for an answer within the history of experiences of the Polish Scouting Association, starting from its coming into being, through communists times of interception, up till the scouting idea being shaped after 1989.

Tłum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: Związek Harcerstwa Polskiego, historia harcerstwa, harcerstwo polskie, idee wychowawcze, wychowanie dzieci i młodzieży.

Key words: Polish Scouting Association, history of scouting, Polish scouting, educational ideas, education of children and young people.